

PAP PÁL ELVTÁRSNAK, RAPORT HELYETT

BURANY NÁNDOR

„Itthon vagyunk. Hagyjuk egy percre a nagy politikát, maradjunk egy kicsit Vojvodinánál. Itt, ahol a népek sorsa erősebben összeforrott, mint bárhol másutt, itt, ahol a népek keserve már ezer éve rokon. Ezzel kellene legtöbbet törődnünk. És nem is beszéljünk annyit arról, ami más országokban történik, ha a hamis békeangyalok nem hozsánáznának annyit mai megoldásokról és békéről.

Legfontosabb nekünk az, ami itt történik nálunk. És ha erről már sokat beszéltünk is, fontos, hogy unos-untalan elismételjük. Itt élő népünk gazdasági és kulturális helyzete az, amiről a lehetőségek szerint mindig a legtöbbet írtunk... A *Híd* sokat és bőven foglalkozott Vojvodina gazdasági kérdéseivel, a munkásság helyzetével, a városok fejlődésével stb. Hát ezek azok a kérdések, amiket csak a szlávssággal és az összes nemzetiségekkel egyetértve oldhatunk meg. És éppen ezért hangsúlyoztuk és hangsúlyozzuk az ittlévő magyarság összetartásának szükségét, az anyanyelv és a népi kultúra ápolását és fejlesztését, a nép gazdasági és társadalmi életének hatásosabb megszervezését. Ezeknél komolyabb és messzebbre kiható kérdésekkel nem is foglalkozhatunk. Hiszen a miénk a leginkább magára hagyott és leginkább széthúzó kisebbség... A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdasági, kulturális és társadalmi emelése, de mindenkor és mindenütt a szláv és egyéb itteni nemzetiségekkel egyetértve. Minden nemzeti és faji gyűlöletet elvetünk. Ebben a kérdésben is határozottan és nyíltan az ár ellen úszunk. Ugyanúgy megvetjük a nemzeti gyűlöletet, mint a nemzetüket tagadókat.”

Harminc évvel ezelőtt, vagyis 1938 októberében írta ezeket a sorokat Pap Pál, a fiatal forradalmár. Alig huszonnégy éves volt akkor ez a perlezi születésű fiatalember. „1932-ben felveszik a Jugoszláv Kommunista Pártba. Ebben az évben jelenik meg első marxista írása: a szabadkai *Tovább* című folyóiratba írt tanulmányt a dialektikus materializmusról. 1933-ban kommunista tevékenysége miatt börtönbüntetésre ítélik, és a mitrovicai fegyházba kerül. Itt Vörös olló címen illegális újságot szerkeszt, és tevékenyen részt vesz a tanulócsoporthoz munkájában. Szabadulása után megszervezi a vajdasági ifjúsági mozgalmat, amely a Népfront vonalán létrehozza és egybefogja a haladó ifjúsági szervezeteket. Pap Pál 1936-ban az újabb letartóztatás veszélye elől teljes illegálisba vonul... A párt utasítására Suboticáról Zágrábra megy, 1940-ben szervezője az V. Országos Pártértekezletnek, és ez alkalommal

a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Vezetőségébe választják... A párt utasítására 1941 nyarán Dalmáciába megy, a népfelkelés szervezésére. Šibenik közelében, Sikrad községben az olasz fasiszta megszálló hatóság letartóztatja és kivégzi..." Fiatalon halt meg. Ma sem lenne öreg. Mostanában mind többet gondolok rá, s bármennyire világos és kegyetlen tényként áll is előttem, tudatomban a találkozásunkat már mindörökké megakadályozó halál, mégis — önmagam előtt is megmagyarázhatatlan makacsságú óhaj — kimondhatatlanul szeretnék vele találkozni, elszomorít, minduntalan lever a felismerés, hogy ez lehetetlen. Borzasztó teherként nehezedik rám a felismerés, hogy noha még ma sem lenne öreg, mégis, amikor én születtem, ő már tagja volt a JKP-nak, hogy amikor a fönt idézett gondolatokat leírta, 24 éves korában, sokkal nehezebb helyzetben és zavarosabb világban, tisztábban látott, mint majd húsz évvel később én, mikor hasonló korú voltam, szörnyű tudni, hogy kilétéről, létezéséről és haláláról is csak jóval később, csak akkor szereztem tudomást, amikor régen nem volt az élők sorában. S még inkább szörnyű ez az érzés most, ahogy írásait olvasgatom. Mintha raporttal tartoznék neki: hogy állunk azokkal az eszmékkel, azok megvalósításával, amelyeket ő már olyan fiatalon is vallott, s amelyekért kockára tette és fel is áldozta az életét. Tartozom neki, az emlékének is ezzel a raporttal. Börtönbe vetették az eszmék miatt, állandó kockázatnak tette ki magát. Meghozta a legnagyobb áldozatot, amit ember hozhat, az életét adta oda, a legdrágábbat, azért, hogy megvalósuljon az, amit ő — tudta — nem fog megérni. (Ilyen az élet? Az embertől éppen azt tagadja meg, amit annyira szeret, hogy az életét is képes föláldozni érte.)

Milyen lehetett a magánélete? Milyen könyveket, filmeket szeretett, mely emberek társaságát kereste, szeretett-e utazni, miért akart a középiskola után éppen orvos lenni, hogy került be a mozgalomba... Azt hiszem, a jövőben hitt. Így kellett hogy legyen. Azt hiszem, az ember csak úgy tudja az életét föláldozni, ha hiszi, hogy az eszmék, amelyeket szolgál, a jövőben az emberek, az emberiség hasznára meg fognak valósulni. Sikrasszállt azért, hogy ezen a vidéken az itt élő népek és nemzetiségek egyetértésben éljenek.

Nem volt veszélytelen akkor ezeket az eszméket vallani. Egyesek, magyar nacionalisták azt fogták rájuk: „Nem vagytok magyarok”. Egyik cikkében ezt mondja: „A szerbek és magyarok viszonya Vojvodinában a kérdés. Tehát a probléma mai, időszerű. Arról van szó, hogy lehetséges-e a különböző népcsoportok együttműködése Vojvodinában, ha igen, milyen formában. A szerbek és magyarok nagy gondolkodói... azt állították, hogy lehetséges, mert a nép — a szerb és a magyar — akarja ezt; lehetséges a demokratikus népszabadságok alapján, amikor a népcsoportok megegyezése a nép egységévé válik.

...És ez érvényes ma is: több bátorsággal és népi demokratizmus-sal juttassuk érvényre a népcsoportok együttműködésének politikáját Vojvodinában.”

Így lett? Így lesz?

Szólamokkal könnyű lenne válaszolni. Idézhetnénk az alkotmányból, szkupstinai vagy párthatározatokból. A nemzetiségi iskolák, diákok, könyvek és tankönyvek, újságok és nemzetiségi képviselők, politikusok számával bizonygathatnánk, hogy igenis húek maradtunk azokhoz az

eszmékhez, amelyeket ő is hirdetett, s halála után is tovább harcoltunk azok megvalósításáért.

Nem vitás: az eszméket hirdetjük ma is. Úgy érzem, azzal vigasztalom magam, hogy a riport közben nem kell pirulnom, nem kell szégyenkezni. Pap Pál hitét nem hagytuk cserben. Az áldozat — így milyen banálisan hangzik! — nem volt hiábavaló. Mégis, a riport helyett, az emléke által ébresztett kérdések megválaszolása helyett inkább én szeretném megkérdezni: mit gondol ő, mi az ő véleménye, meg van-e ő elégedve azzal a munkával, amit utána végeztünk? Annyira nem ismerem, olyan keveset tudok az egyéniségéről, hogy elképzelnem is nehéz lenne, mit válaszolna a kérdéseimre. Mégis: szeretném hinni, mert olyannak akarom hinni, hogy megbírálna bennünket, amiért túl keveset tettünk.

Ha ezt mondaná, azt hiszem, be kellene ismernünk, hogy igaza van, jogosan elégedetlen velünk. Munkánk, áldozatunk nagyságát az övéhez kell mérnünk. Akkor meg, azt hiszem, nagyon törpének látszunk. Szorgalomban, bátorságban, határozottságban, következetességben és kitartásban is. Ő, aki az életét sem sajnálta az eszmékért, méltán kifogásolhatja, hogy néha, sokszor (néhányan, sokan) apró életörömkért föladjuk, eladjuk az eszméinket. Ő akkor volt forradalmár, amikor ez életveszéllyel járt. Mi (én) most akkor sem vagyunk (vagyok) az, amikor pedig megkövetelik ezt tőlünk (tőlem). Mit szólna ahhoz, ha látná, hogy naponta hányan mondunk le az eszméinkről, ahelyett, hogy harcolnánk az érvényesítésükért, s mindezt azért tesszük, hogy biztosabb álláshoz, nagyobb fizetéshez, jobb lakáshoz jussunk.

Mit szólna ehhez, Pap Pál elvtárs? Szeretném hallani a hangját, megnyugtatóna, amit mondana, tudnék hinni neki, nem kételkednék benne, hogy most is tisztában lát nálam. Az a tény, hogy már akkor, gyermekfejjel is több meggyőződéssel hitt bizonyos dolgokat, mint én most, tisztelettel tölt el, bizalmat ébreszt iránta, s kell, szükségünk van valakire, akiben megbízhatunk. Baj, hogy kevesen vannak ilyenek. Vagy (talán) az is, hogy nem találjuk meg egymást.

*

Azt vallotta, hogy az itt élő népek, népcsoportok csak egymással egyetértésben fejlődhetnek. Ez volt a KP álláspontja. Ma is ez. A különbség? Akkor ezt egy illegálisba kényszerített párt vallotta magának, ma az uralmon lévő munkásosztály leghaladóbb részének, élgárdájának ideológiája, ideológiájának egy fontos kérdését képezi a nemzeti egyenjogúság. Ha valaki kommunista, ha egyszerűen haladó embernek vallja magát, akkor alig képviselhet másféle álláspontot az itt élő népek egyetértését illetően.

Nem elég azonban vallani valamit, nem elég folyton hangoztatni, hogy mit vallunk, napról napra harcolni kellene az eszmék érvényesítéséért, valóra váltásáért. A harc viszont többször jelent háborút, mint lakodalmat, s általában az emberek inkább szeretnek lakodalomba menni, mint háborúba. Az utóbbiban könnyebben megsebesülhet vagy eleshet az ember.

A békés, baráti, testvéri együttélésnek nagyon sok előfeltétele van. Hogy az létrejöjjön és tartós maradjon, a gazdasági és társadalmi élet megannyi területén kell tudatos munkával kialakítanunk a mindany-

nyunk, mindegyik népcsoport érdekeinek megfelelő életkörülményeket. De előbb, mielőtt ehhez valamennyien hozzáfognánk, kell hogy tudatosodjon bennünk, mindegyikünkben az együttélés szükségességének, mint a továbbfejlődés és egyáltalán a létezés egyedüli lehetőségének, a tudata. A történelem, az elmúlt évszázadok folyamán települtek ide szerbek, magyarok, szlovákok, ruszinok, románok és németek, a jelen pillanatban itt élünk, egymás mellett élésük, ehhez a területhez való tartozásuk történelmi tény, társadalmi realitás.

A népcsoportoknak és érdekeiknek ez a sajátos keveréke, elkerülhetetlen és kölcsönös egymásra hatása törvényszerűleg létre kell hogy hozza a sajátos vajdasági életformát és gondolkodásmódot is. Ennek a gondolkodásmódnak egyik sarkköve kellene hogy legyen az a minden nemzetiség tagjaiban tudatosított fölismerés, hogy valóban közös érdek kívánja meg: az itt élő népek közötti viszonyokat a teljes egyenjogúság alapján rendezzék. Ha ezzel mindannyian tisztában vagyunk, ha ezt őszintén valljuk, és nem csak színleljük, hogy aztán a színlelés mögött homlokegyenest ellentétes elvekért harcoljunk, akkor azt kell megélnünk, mit tegyünk annak érdekében, hogy igazán a legjobb feltételeket teremtsük meg az együttélésre.

Azt hiszem, az egyik alapfeltétel, hogy megbecsüljük egymást.

Ezt pedig csak úgy tudjuk elérni, ha előbb megismerjük (többek között) egymás kulturális értékeit. Általában úgy van, hogy többre becsüljük azt a népet, amelyiknek magasabb a kultúrája, amelyik műveltebb, azaz lebecsüljük azt, amelyik műveletlen. Persze, ez így túlságosan leegyszerűsítettnek hangzik. A valóságban megtörténik az is, s ennek következményei is lehetnek, hogy lebecsülünk valakit, egy népcsoportot (vagy egy népen belüli csoportok egymást), mert azt tartjuk róla, hogy nincs kultúrája, közben esetleg éppen értékesebb a miénknél, csak mi nem ismerjük eléggé. Valójában tehát mi vagyunk a műveletlenebbek. De megtörtént már, előfordult a történelem folyamán, hogy barbár népek magas szintű kultúrákat pusztítottak el, mert nem ismerték vagy nem értékelték azt.

Önmagától merül fel a kérdés: mit tudunk mi, magyarok a velünk élő szlovákok, ruszinok vagy románok kulturális értékeiről? A saját kultúránkról és a szerb kultúráról az iskolában tanulunk, sokszor talán felszínes, de némileg mégis rendszerezett ismereteket szerzünk róla, s fogalmat alkothatunk magunkban a kultúrán keresztül az emberekről is. De a többi nemzetiség kultúrájának ismeretével szívalmasan állunk. Hasonló a helyzet még azoknál is, akik értelmiségieknek tartják magukat, akiknek pedig hivatásuk lenne a kulturális értékek kölcsönös megismertetése, de százszorosán ilyen a helyzet a „széles néptömegek-nél”, az emberek egy része még saját kultúrája megismerésének szükségességéhez sem jutott el, pedig az ebből megalapozott út vezet el a más nép kultúrájának megbecsüléséhez.

Így vagyunk mi a velünk élő nemzetiségekkel, s minden bizonnyal ők is velünk. Kölcsönösök a mulasztásaink. Azaz, lehet, hogy nem is mulasztások ezek, egyszerűen, számolni kell azzal, hogy milyen messziről jöttünk, s akkor belátjuk: nem is juthattunk messzebbre. Kérdés, nem-e? De mint mindig, most is fontosabb lenne, egymás mulasztásai helyett inkább azt feszegetni, mit tegyünk ezután.

Azt hiszem, nagyon sürgős, halaszthatatlan feladat, hogy megírjuk és kiadjuk a Vajdaságban élő népek irodalmának történetét, vagy ha

így jobb: a vajdasági irodalom életének könyvét. Szerbek, magyarok, románok, ruszinok és szlovákok irodalma lenne ez, egy könyvben, s megjelenne mind az öt nyelven. Előre meghatározott elvek és szempontok szerint minden nemzetiség irodalmárai írják meg a maguk részét. Az itt, ezen a tájon, ez égbolt alatt termett irodalmukat, érintve persze a kölcsönhatásokat, s megfelelő mértékben az anyaország irodalmát is, azt a talajt, amelybe nemzetiségeink irodalmának gyökerei visszanyúlnak.

De hogy ez a könyv milyen lenne, hogy festene, az már tulajdonképpen — ha nem is mellékes — technikai kérdés. Megbeszélés, kölcsönös megállapodás dolga. A lehetőségeink és a szükségleteink eredőjeként jön majd létre. Fontosabb most az, hogy mindannyian érezzük: erre a könyvre szükségünk van, ezt a munkát el kell végeznünk, ezt a feladatot teljesítenünk kell.

A napokban beszélgettem emberekkel, azokkal, akiknek a véleménye erről a kérdésről nyomhat valamit a látnak. Mindannyian azt mondták: egy ilyen irodalomtörténetre szükség van, mégis fájnak a gondolattól, mert ennek az elkészítése beláthatatlan nehézségekkel járna. Főleg a megfelelő arányok megállapítása, az ilyenkor rendszerint jelentkező féltekenység, s az ebből fakadó torzalkodás jelenti, jelentené a veszélyt. Jellemző, de azt hiszem, elfogadhatatlan egy olyan alapállás, amely az elképzelés megvalósítását szükségesnek tartja, mégis eleve megtorpan az esetleges nehézségek előtt.

Az ilyen állásfoglalásnak alighanem egyik oka a más népek irodalma, művészete iránti előítéleteink helytelensége. Nemcsak nálunk van így, s nemcsak manapság, egy-egy nép tagjai rendszerint többre becsülik a saját művészetüket, történelmüket stb., mint a más népekét, s ez sokszor éppen azért van, mert a sajátjukat ismerik legjobban, míg más népek eredményeit csak hiányosan vagy tévesen ismerték meg. A szóban forgó könyv egyik feladata lenne, hogy hozzájáruljon ezeknek a káros, s az emberek, a nemzetiségek fokozottabb egymáshoz való közeledését gátló előítéleteknek a felszámolásához. Igaz, tudom, egy ilyen könyv, ha nem jól készítik el, éppen az ellenkező hatást válthatja ki.

*

Olvasom az újságcímeket: A Jugoszlávia elleni vádak gazdag repertóárja — A *Za Rubezsom* azzal vádolja Jugoszláviát, hogy hozzájárult Csehszlovákia mai helyzetéhez — A *Rabotniceszko Delo* kimutatja, hogy Jugoszláviában elégedetlenség jelentkezik a JKSZ politikájával szemben. — Még három szovjet hadihajó haladt át a Boszporuszon — A NATO bizottsága felülvizsgálja katonai berendezéseit Szalonikiban, a Boszporuszon és a Dardanellákon — A Csehszlovákia körüli válság szélesedik a NATO-területek felé . . .

Címek, amelyek némileg érzékeltetik a világhangulatot. Azaz, ez még csak Európa. S aztán: Közép-Kelet, Vietnam, Nigéria, Dél-Amerika . . . Az embernek néha úgy tűnik, napról napra hajszálon múlik, hogy lángba nem borul a világ. De még ezt sem lehet mondani. Máris hány helyen lángban áll! Naponta hányan esnek el, halnak éhen, felnőttek és gyerekek, naponta újra és újra bebizonyosodik, milyen olcsó az emberi élet, milyen alacsony az árfolyama. S akkor, az ember ilyenkor nem tud szabadulni valamiféle ön-szemrehányástól: mit akarunk mi a

mi kis, jelentéktelen kisebbségi ügyeinkkel, mikor sokkal nagyobb tét forog kockán? Az emberiség egésze szempontjából sokkal jelentősebb dolgok vannak folyamatosan veszélyben, s mi itt holmi nemzetiségi sérelmeken kérődzünk . . .

Amikor, harminc évvel ezelőtt Pap Pál az idézett cikket megírta, már csak hogy ki nem robbant a második világháború, a veszély, az általános pusztítás veszélye kézenfekvő volt. Feladatát úgy érthette, ahogy azt érteni kellett: éppen a világot fenyegető veszély súlya alatt kell itt közös dolgainkat, egymáshoz való viszonyainkat a legfáradhatatlanabul rendezni.

Most megint nem tudok szabadulni a gondolattól: ha ő, ha Pap Pál most élne . . . Minden ilyen *ha* szomorúan irreális. Mégis szükségem van rá. Nem tudok belenyugodni a változtathatatlanba, hogy be kell érnem az emlékével.

Jó mégis, hogy az emléke, neki még az emléke is elegendő ahhoz, hogy elszégyelljük magunkat, ha riport közben eszünkbe jutna mulasztásainkat igazolandó az objektív nehézségekre hivatkozni.

Úgy képzelem el, hogy emlékével is tiltakozna ez ellen . . .